

APTITUDINILE

Utilizam deseori expresii precum “apt pentru...” sau “inapt pentru...” atunci cand ne referim la performantele pe care cineva le-a obtinut in efectuarea unei activitati. De aceea, majoritatea definitiilor date aptitudinilor considera performanta un criteriu principal in diagnosticarea acestora.

Totusi, multi dintre noi stiu ca succesul intr-o activitate se afla intr-o relatie directa cu gradul de implicare, cu cantitatea de efort cheltuita, cu calitatea organizarii si indrumarii muncii etc.

Apare astfel una dintre problemele fundamentale in definirea aptitudinilor, si anume, relatia dintre aptitudini si capacitati. Capacitatea psihica se refera la performantele pe care cineva le obtine aici si acum, intr-o anumita activitate. Prin urmare, ea este legata de momentul prezent si este influentata de experienta persoanei in domeniul respectiv. De exemplu, cand un profesor examineaza un elev la ora de matematica, el evalueaza capacitatea acestuia de a opera cu informatiile acumulate.

Sub aspect procesual, deprinderile – care sunt actiuni automatizate – comportă o simplificare, o reducere treptată a proceselor psihice implicate în componența lor. În același timp, structura aptitudinilor – pe măsura dezvoltării lor – devine din ce în ce mai complexă, întrucât ea implică un număr crescând de procese psihice, înglobând ca momente chiar și unele deprinderi. Astfel, deprinderile de gimnastică, de desen, cele implicate în activități practice etc., angajează în final cu precădere doar canalul chinestezic.

Sub aspect funcțional, în timp ce deprinderile se limitează de obicei la o acțiune sau la o operație, la un algoritm, în componența aptitudinilor se cuprinde, de obicei, o întreagă familie de acțiuni variate, susceptibile de a fi înglobate în ansamblul unei activități (tehnice, sportive, matematice, literare, muzicale, etc.).

Sub aspect formativ spre deosebire de aptitudini – caracterizate printr-o dezvoltare continuă, ascendentă – în cazul formării deprinderilor se constată o scădere treptată, o epuizare a rezervelor potențiale, ca urmare a realizării lor sub forma performanțelor situate la limita superioară a posibilităților de dezvoltare. Deprinderile de calcul mintal sau cele motorii,

dincolo de o anumită limită, nu se mai ameliorează nici chiar în cazul supraînvățării, în timp ce aptitudinile matematice sau verbale profită mereu de pe urma activității multiple în domeniul respectiv. Desigur, există și alte relații între aptitudini și deprinderi. Aptitudinile sunt premise ale formării rapide a deprinderilor și totodată ale restructurării lor în condiții diferite, pe de altă parte, deprinderile formate se pot integra în structura aptitudinilor, contribuind la amplificarea, îmbogățirea repertoriului lor. În anumite împrejurări, deprinderile pot duce la stereotipizarea și schematizarea unilaterală a acțiunilor, ceea ce este în defavoarea aptitudinii.

Spre deosebire de capacitati, aptitudinea se leaga, in esenta, de potentialitate, de posibilitatea ca, avand conditiile optime necesare, un anumit individ sa ajunga la dobandirea unei capacitati ridicate intr-un domeniu. Capacitatea este ea insasi conditionata de prezenta unei aptitudini care poate fi dezvoltata prin experienta si formare. Astfel, cineva poate avea o buna aptitudine verbala ; cu o experienta si o formare adecvata, capacitatea sa de a vorbi in public poate deveni excelenta.

Confuzia care se poate face uneori intre aptitudini si capacitati provine din faptul ca noi nu putem evalua aptitudinile altfel decat prin evaluarea performantelor la anumite probe, deci a capacitatilor. Totusi, cativa indicatori ne permit sa afirmam existenta unei aptitudini. Intre acestia mentionam : usurinta invatarii, usurinta si calitatea executiei unei sarcini.

Prin raportare la performante se utilizeaza frecvent si expresia « nu are aptitudini pentru... ». Trebuie sa intelegem, totusi, ca aceasta evaluare nu are un caracter absolut. Desi la niveluri diferite de performanta, fiecare poate face tot ceea ce fac si ceilalti. Toti stim sa vorbim, sa cantam, sas folosim diferite instrumente. Prin urmare « a fi inapt pentru... » sau « a nu avea aptitudini pentru... » inseamna doar imposibilitatea obtinerii unor performante deosebite in acest domeniu. Cu aceasta ocazie observam si o alta caracteristica a aptitudinii, si anume, faptul ca ea permite diferentierea indivizilor intre ei. De cele mai multe ori performantele supamedii, realizate in conditii externe similare cu ale celorlalti, pot fi semnul existentei unor aptitudini pentru activitatea respectiva.

Asadar, aptitudinile sunt subsisteme operationale ale personalitatii care mijlocesc performantele supamedii in activitate ; ele explica diferentele dintre oameni referitoare la posibilitatile acestora de a-si insusi anumite cunostinte, priceperi si deprinderi.

Din aceasta perspectiva orice functie sau proces psihic privit din prisma performantei poate fi considerat aptitudine (de exemplu, memoria, spiritul de observatie, etc.).

Aptitudinile se clasifică în două mari categorii : aptitudinile simple și aptitudinile complexe.

Aptitudinile simple intervin în desfășurarea unor activități diverse. Ele sunt « simple » în sensul că au o structură relativ omogenă. La rândul lor aptitudinile simple pot fi împărțite în : aptitudini generale (influențează reușita în aproape orice domeniu –inteligenta) ; aptitudini de grup (prezente într-un număr limitat de activități) ; aptitudini specifice (caracteristice unui domeniu restrâns de activitate, așa cum este, de exemplu, « auzul absolut »).

Aptitudinile complexe sunt acele aptitudini care asigură reușita într-un comportament complex, de regulă într-o profesie sau specialitate (aptitudini de lider etc.).

Complexitatea lor rezultă din faptul că sunt structurări variate ale unor aptitudini simple.

Talentul este o combinație specifică de aptitudini care asigură posibilitatea unei execuții superioare într-o activitate complexă. Cu alte cuvinte, talentul este o aptitudine complexă de nivel superior.

Experiența ne învață că trebuie să arătăm prudență în prognoza negativă. Aptitudinile se pot manifesta și mai târziu (de ex.: W. Scott a scris primul său roman la 34 de ani, scriitorul rus Aksakov a scris prima sa carte la 56 de ani). Aptitudinile se pot manifesta la vârste diferite în funcție de specificul lor. Astfel aptitudinile senzoriomotorii, cum sunt cele sportive, cunosc perioade de înflorire la vârsta tânără, performanțele în acest domeniu se plafonează pe la 25-29 de ani, existând și excepții. În domeniul științei cele mai valoroase lucrări au fost elaborate între 30-50 de ani.

Notele școlare nu au valoare predictivă notabilă în ceea ce privește creativitatea. Humboldt era socotit în copilărie ca mărginit, slab înzestrat; se exprimau îndoieli dacă va primi instrucția necesară; Newton era ultimul din clasă. Linné era considerat de către tatăl său ca fiind capabil numai “să coasă cizme”. Molière mult timp nu a putut învăța să citească. Pasteur, care a adus contribuții atât de însemnate în domeniul chimiei organice, în școală era socotit slab tocmai la chimie. Napoleon a fost un elev mediocru în școala militară, Verdi a fost respins la examenul de admitere la Conservatorul din Milano, iar juriul care l-a examinat i-a trimis o scrisoare în care era sfătuit să-și aleagă altă carieră.

Toate aceste exemple – preluate după Al. Roșca - ne arată de ce trebuie să fim prudenți în prognoza negativă în ceea ce privește posibilitățile copiilor. Ceea ce apărut imposibil la o anumită etapă de dezvoltare a copilului se dovedește posibil într-o etapă următoare, ca o consecință a unei acțiuni educative juste.

Este de reținut cum din anumite școli au ieșit absolvenți care au devenit mari personalități, creatori în diferite domenii, ceea ce nu poate fi explicat doar printr-o concentrare a talentelor datorată hazardului în aceste școli. Metodele de lucru, stilul de muncă al școlii au pondere însemnată.

Dezvoltarea aptitudinilor se realizează în spirală: obținerea unui nivel înalt de dezvoltare deschide posibilități noi pentru dezvoltarea aptitudinilor de un nivel mai înalt. În cursul acestui proces, se transformă însăși dispozițiile native. După natura proceselor psihice implicate în aptitudini vorbim de aptitudini senzoriale (de exemplu: acuitate vizuală, auditivă etc.); aptitudini psihomotorii (dexteritate manuală, coordonarea ochi-mână etc.), aptitudini intelectuale (inteligență, aptitudini matematice etc.) aptitudini fizice (forță fizică, memorie chinestezică, etc.). După orientare sau grad de specializare vorbim de: aptitudini generale (inteligenta, aptitudine școlară); aptitudini speciale (aptitudinile profesionale Ne oprim în continuare asupra unor aptitudini de interes particular pentru școală, sfera producției și a culturii.

Aptitudinile speciale :

Printre aptitudinile speciale se numără în primul rând aptitudinile profesionale. O anumită combinație de capacități și însușiri asigură succesul într-o activitate profesională sau alta.

Aptitudinea didactică. În termenii listei din tabelul 17.6 profesorului i s-ar cere următorul set de aptitudini: înțelegere verbală, exprimare verbală, raționament deductiv (tipic pentru procesul de predare), o bună memorie (a reține chipurile elevilor), capacitatea de ordonare a informației (progresia logică a expunerii), fluența ideilor (a găsi exemple alternative și versiuni multiple ale aceleiași prezentări), originalitate, sensibilitate la probleme, dexteritate manuală (utilizare reușită a mijloacelor tehnice de instruire). Alți autori detaliază aptitudinile pedagogice în termeni mai specifici: - a preda în mod accesibil; - a cunoaște și înțelege elevul, psihologia lui, lumea lui interioară; - spirit de observație și atenție distributivă pentru a avea simultan sub control mai multe lucruri; - sentimentul noului, preocuparea de a învinge rutina, de a găsi mijloace, procedee, metode care să facă munca instructiv educativă mai eficace (ceea ce se numește creativitate în munca pedagogică); - aptitudini organizatorice, având în vedere că profesorul lucrează cu un colectiv de elevi, care trebuie să fie organizat și totodată trebuie să-și organizeze și să-și planifice propria muncă cu elevii (de exemplu, organizarea lecției, încadrarea în timp a predării materialului); -

limbaj clar și expresiv, vocabular bogat; - un anumit patos, entuziasm, care să-l facă să vorbească despre descoperiri, călătorii, expediții, ca și când ar fi participat el însuși la ele;

Aptitudinea la matematică. O aptitudine care trezește un interes crescând este aptitudinea la matematici, care se conturează mai ales pe la 14-16 ani. Metodologia psihologică de studiu este încă destul de empirică. Se constituie loturi contrastante de persoane, să zicem elevi cu rezultate remarcabile la matematici și elevi cu rezultate slabe. Constituirea loturilor se bazează pe aprecierea curentă. În continuare, se alege un set de probe psihologice dar și de matematici, care să fie discriminative, să conțină un element de creativitate, să pună elevii în fața unui material inedit sau recent însușit. Pe baza probelor se aleg apoi indicii care separă net cele două loturi. Studiile făcute (V. A. Krutețki ș.a.) relevă ca elemente ale aptitudinii matematice: - capacitatea de a generaliza rapid și extensiv materialul matematic, de a desprinde dintr-un caz dat sau din compararea mai multor relații un mod de rezolvare aplicabil și altor relații similare; găsirea rapidă a unor reguli de organizare a datelor, a unui algoritm; - capacitatea de a prescurta (condensa) rapid un raționament sau un șir de raționamente și operații; - flexibilitatea gândirii, restructurarea informației, găsirea mai multor soluții la o problemă dată, trecerea rapidă de la raționamentul direct la cel invers, formarea asociațiilor reversibile (asociații directe și inverse); - capacitatea de "privire" și reprezentare spațială a figurilor și relațiilor spațiale; îmbinarea și separarea figurilor; - capacitatea de simbolizare, de utilizare a notațiilor; - atracția spre problematic.

Aptitudinea pentru desen și pictură este o altă aptitudine specifică. Cercetări efectuate în legătură cu talentul la desen și pictură au arătat că subiecții care obțin succes în această direcție reușesc: - să fixeze rapid, precis și durabil imaginile vizuale ale obiectelor; - prezintă tendința de fixare a întregului cu o înclinare mai redusă spre analiză; - apreciază corect abaterile liniilor de la verticală sau orizontală; - apreciază și reproduc corect proporțiile obiectelor; - enunță judecăți de valoare întemeiate. În scopul determinării acestei din urmă dimensiuni, de pildă, subiecților li se dau spre apreciere perechi de tablouri (reproduceri) aparținând unor artiști cunoscuți. Din fiecare pereche unul din tablouri este o copie a originalului iar celălalt diferă de această copie printr-o singură particularitate prezența sau absența unui obiect, poziția unui element din tablou, proporțiile unui copac etc. Subiectul este pus să aprecieze care tablou din fiecare pereche este mai bun, ținând seama de trăsătura diferențiatoră care-i atrage atenția. Să adăugăm că există o mare varietate de aptitudini profesionale, mai precis însușiri sau combinații de însușiri cu directivare profesională. O precizare este necesară:

numeroase profesii nu impun cerințe deosebite cu privire la nivelul aptitudinal al persoanei care aspiră la exercitarea lor. Se pretinde doar ca însușirile și capacitățile individului să se înscrie într-un interval al normalității. De pildă pentru însușirea unei profesii din domeniul prelucrării prin așchiere a metalelor nu se cer aptitudini specifice. Activitatea ca atare, exercițiul practic va favoriza prin fondul de informații și deprinderi câștigate, dezvoltarea unor aptitudini latente. Tot așa și în multe alte sectoare de muncă apreciate ca fiind clasice trebuie adăugat însă că în prestația profesională propriu-zisă, în nivelul de performanță care va fi atins ulterior, dincolo de o medie se va resimți însă prezența unor aptitudini, firește alături de motivația în muncă. Cu atât mai mult în situații critice sau în situații limită – avarii, incidente, accidente etc. – însușirile personale, adică aptitudinile și calitățile morale își vor spune cuvântul. În termeni asemănători se pune problema și pentru sarcini de conducere socială, pentru care nu se cere – din punct de vedere psihologic – ca persoana în cauză să se detașeze prin însușiri ieșite din comun.

Experiența arată însă că pentru o persoană ce aparține tipului de sistem nervos slab, o funcție de conducere va aduce o mobilizare energetică în exces: sub “povara” răspunderii persoana va fi mereu în alertă, investiția de energie va fi – în raport cu sarcinile – mai mare decât este necesar, fapt care va aduce cu vremea la epuizare. În schimb pentru un tip de sistem nervos puternic și echilibrat, aceleași sarcini vor apărea mai degrabă “curente”, fără o mobilizare energetică în exces. Un temperament excitabil nestăpânit (coleric), caracterizat prin impulsivitate și explozii emoționale, prezintă riscul de a produce relații conflictuale.

Sub aspectul competenței, al performanței ca atare, aceste tipuri temperamentale se pot situa la nivele comparabile. Problema psihologiei este în primul rând nu atât de a face selecție, ci de a dirija oamenii spre domenii cu șanse bune de reușită în funcție de oferta de locuri de muncă ale societății. Există și posturi de muncă sau profesii cu un risc mai mare de accidentare, cu solicitări psihofiziologice deosebite – de exemplu în aviație, în producerea energiei nucleare, în sectoare în care se impune un grad mai mare de fiabilitate – unde apar și necesități de selecție psihologică.

Bibliografie:

1. Ion Dafinoiu, Minel Marcu, Tiberiu Rudica; „Psihologie”, manual pentru clasa a X-a, Institutul European, Iasi, 2000, pag. 94, 95, 96, 97, 98.
2. http://ro.wikibooks.org/wiki/Psihologia/Aptitudini_si_deprinderi
3. http://ro.wikibooks.org/wiki/Psihologia/Aptitudini_speciale
4. <http://mecanicafina.licee.edu.ro/revista/aprilie.pdf>